

Hoofdstuk 15

OVERIG TILBURGS GRONDGEBIED: LIEVEGOER, HULTEN EN DE LICHTENBERGH

Van het grondgebied van Tilburg was tot het einde van de achttiende eeuw slechts een gedeelte bewoond of als akker- en weidegrond in gebruik. Het westelijke deel van onze stad was heide, wild grasland en zelfs veengebied in gemeenschappelijk bezit van de inwoners van Tilburg en Goirle, dat daarom 'gemeijnt' werd genoemd. Deze 'gemeijnt' was door hertog Jan III van Brabant op 1 september 1329 aan de Tilburgse bevolking verkocht. Delen van deze 'gemeijnt' mochten niet zonder toestemming van de hertog aan particulieren worden uitgegeven. Om deze redenen vinden we in de schepenprotocollen tussen 1530 en 1550 geen transportakten die betrekking hebben op de gemeenschappelijke gronden, en zodoende hebben we praktisch geen vermeldingen van toponiemen in het buitengebied. Natuurlijk zijn er wel veldnamen, zoals te zien is op de kaart van Diederik Zijnen en op de oudste kadasterkaarten, maar in de hier behandelde periode hebben wij er slechts weinig gevonden. In heel de uitgestrekte 'gemeijnt' tussen de Bredaseweg en de gemeentegrens met Loon op Zand vonden we slechts één veldnaam, namelijk *de Vossenberch* [703], waarnaar nu het industrieterrein Vossenbergh is vernoemd. *De Vossenberch* lag ten noorden van de Dongeseweg en ten oosten van de Heibloem.

In het uiterste westen van Tilburg, langs *die Leije* [461], later de Donge genoemd, hadden de Tilburgers vele beemden in particulier bezit. Zodoende is daar de oogst aan veldnamen redelijk groot.

De Donge komt Tilburg binnen onder de naam *die Leije* [461], waar Tilburg, Goirle en Riel aan elkaar grenzen, en vormt dan meteen de scheiding tussen Tilburg en de gemeente Alphen en Riel tot even ten noorden van de A58. Van dat punt af stroomt *die Leije* binnen onze gemeente tot aan de samenvloeiing van *die Leije* met *de Landscheiding van het Land van Breda en Tilburg* [427]. Daarna werd het riviertje genoemd *die Aestoet* [8] of *die Dongh Aa* [162], waaruit de naam de Donge is ontstaan. Voorbij deze samenvloeiing vormt de Donge de scheiding tussen Tilburg en Rijen tot aan de grens met Dongen. Nu is het stuk ten noorden van de Bredaseweg gekanaliseerd en de loop is van de Langendijk af verlegd naar het Wilhelminakanaal op ca. 600 m ten westen van de sluis bij de Hoge Witsie, terwijl de oude *Dongh Aa* als een onbeduidend slootje nog de gemeentegrens vormt.

Laten we met de veldnamen beginnen in het zuiden, bij Riel, waar een moerveld (= turfveld) lag genaamd *de Leijken* [463] aan *die Rielsche Leije* [579], dus daar waar *die Leije* de grens vormt tussen Tilburg en Riel. Tussen de grens met Riel, even ten noorden van de A58, en de Gilzerbaan lagen ter weerszijden van *die Leije* zandige opduikingen, genaamd *die Schooten* [615] met daarin de erven *die Schoet* [614], *die Hoghe Schoeten* [363], *die Leege Schoten* [445], *die Lange Schoten* [428] en *de Haensberch* [242]. Op de topografische kaart no. 50E van 1980 is deze laatste aan het

Siptenpad nog als een cirkelvormige verhoging te zien. *Lievegoer* |465| lag aan *die Leije* en de Gilzerbaan. Het pompstation van de N.V. Tilburgsche Waterleiding-Maatschappij is hier gelegen.

Ten westen van *die Schoeten* tot aan de gemeentegrens lag *de Vroent* |704|, later genaamd de *Rielse heide*. Tussen *Vroent* en *Lievegoer* bevonden zich *die Zeepten* |734|, nu de *Sijsten* genaamd. Het Siptenpad is hiernaar vernoemd. In het uiterste westen net ten zuiden van de Gilzerbaan werd de grens tussen Tilburg en Gilze *die Schelkens Heijningen* |607| genoemd, waarin ook *die Blommaerts* |40| lagen. De Gilzerbaan was blijkens de kaart van Zijnen in 1760 nog niet een rechte weg zoals nu, maar ze was veel bochtiger. Volgen we *die Leije* in het westen van Tilburg stroomafwaarts van de Gilzerbaan tot *Maesdijk* |478|, later Diepestraat,¹ dan komen we verscheidene interessante toponiemen tegen.

Allereerst vinden we een streeknaam, namelijk *Hulten* |392|. Hiermee is niet het huidige kerkdorp Hulten bedoeld, want dat bestond in de zestiende eeuw nog niet. Zelfs in de Grote Historische Atlas van Nederland, deel 4, Zuid Nederland, 1838-1857 zal men het tevergeefs zoeken. De naam Hulten komt daar wel in voor, maar zuidelijk van *Maesdijk* en oostelijk van de Langenbergseweg. Daar stonden toen inderdaad enige huizen. Dat Hulten wordt nu Heikant genoemd op de topografische kaart 50 E. In de Tilburgse schepenprotocollen tussen 1530 en 1550 wordt gesproken over: *Hulten* parochie Tilburg. *Hulten* blijkt dus deels in de parochie Gilze en deels in de parochie Tilburg gelegen te hebben. Het Tilburgse *Hulten* werd in 1834 Klein-Tilburg genoemd en het heet nu nog zo. Het is gelegen tussen de Gilzerbaan en Diepestraat en tussen *die Leije* en Gilze.

In het uiterste westen, ten noorden van de Gilzerbaan, tussen de Landscheiding en de straat die nu Klein-Tilburg heet, in de zestiende eeuw echter *die Nuwelijnschedijk* |522|, lagen *die Bergelen* |25|. Op de topografische kaart 50E is op die plaats nog een verhoging aangegeven. *De Nuwelijnschedijk* liep vroeger in Klein-Tilburg noordwaarts door naar *Dalem* |147|. Bij *Maesdijk* |478|, nu Diepestraat, bevond zich *dat Houtlaer* |380|, een broek ten oosten van de gemeentegrens aan *de Nuwelijnschedijk*, waarin beemden lagen waaronder *dat Blook* |36|. Hier waren ook de *Hultensche Koeijweijen* |393| of *die weiden van Hulten* |711|.

Aan *die Leije*, de Donge dus, boven *Lievegoer* lag *die Calverstart* |88|, *die Calverstert* |89| of *Calverstraet* |90| met daarbij *die Heijningen* |293|. Het *Gat van Lievegoer* |195| moet ook daar gezocht worden. Westelijk van *de Calverstart* tot aan *de Nuwelijnschedijk* was alles weer 'gemeijnt'. Verder noordelijk langs *die Leije* lagen *de Bloetbeempden* |52| met daarin *sBeckers Beempt* |15|, *die Bloten beempt* |45|, *die Strijpbeempden* |649| en *die Truden Claeus beempt* |661|. Ter weerszijden van *de Landscheiding* |427|, ten zuiden van *Maesdijk* |478| lag *die Bloeck* |37| of *dat Blook* |43|.

---

1 Zie ook voetnoot bij lemma |15|.

De heide ten oosten van *de Leije*, maar ook meer westwaarts tussen *die Bloetbeemden* en *de Nuwelijnschedijck*, werden *die Hultensche Heivelden* [394] genoemd, evenals het heidegebied ten noorden van de Bredaseweg. De Bredaseweg bestond in de door ons beschreven periode nog niet. Hij is op het einde van de zeventiende, begin achttiende eeuw aangelegd en heette toen de Hultense Dreef. Op dit tracé werd rond 1828 de Bredaseweg geprojecteerd. Prins Willem van Hessen Kassel liet in 1712 als heer van Tilburg de Oude Warande inrichten op een stuk heide tussen *oost de Reit*, *west het Zwartven*, *noord de Oude Leij* en *zuid de nieuwen dijck*.² Het stuk Bredaseweg tussen *Maesdijck* [478] en *de Berckdijck* [22] was toen dus nieuw aangelegd conform een reglement van 1698, waarin gelast werd over de heidevelden nieuwe, rechte verbindingswegen aan te leggen.³ Wel moet er een weg door de heide zijn geweest tussen *Berckdijck* en *Maesdijck*.

Zoals gezegd was het gehele gebied ten noorden van de Bredaseweg 'gemeijnt', nl. *de Hultensche Heijvelden* [394], met uitzondering van beemden ter weerszijden van *die Leije* [461]. Deze beemden maakten geen deel uit van de 'gemeijnt', maar ze waren particulier bezit. Tilburgers hadden zelfs beemden ten westen van *de Landscheiding* in Gilze en Rijen.

Die Leije volgend van de Bredaseweg af vinden we aan weerszijden van de rivier, tot aan de spoorlijn naar Breda, de streek *De Oude Dreijboem* [533], welke naam nog geldt voor het kleine stuk bos ten westen van de Reeshofweg. In de zestiende eeuw was dit nog heide. In *de Oude Dreijboem* bevond zich tussen het bovenvermelde bosperceeltje en de Donge *Het Broeck van Huesden* [71], met daarin *die Groten Beempt* [226] en *die Laeijaert* [423]. *De Bloemaert* [39], gelegen in *de Oude Dreijboem*, lag ten westen van de Donge. In Hulten ligt achter de herberg De Stad Parijs nog de Blommertsweg. Aan *de Landscheiding* aan *Maesdijck* lagen *die Coelhoeven* [104] (uit te spreken als die Koolhoven), zoals ze nog steeds heten. *Die Heijdschestraet* [227] liep dwars door *de Oude Dreijboem* heen over de Donge tot aan *de Landscheiding*. Op de topografische kaart 50E van 1980 is dit nog te zien. Thans is de situatie daar echter geheel gewijzigd. Deze weg is waarschijnlijk dezelfde als *de Oude Dreijboemschedijck* [534].

Tussen *de Landscheiding* [427] en *die Leije*, ook genoemd *die Nijeuwe Leije* [517] lag en ligt nog *die Dalem* [147], van de spoorlijn Tilburg-Breda tot aan een akkerweg die loopt van de Broekweg in Hulten naar de Donge, waar de Langendijk bij de Donge komt (topografische kaart 50E van 1980). Aanvankelijk was *Dalem* veel groter, namelijk van Klein-Tilburg tot aan *die Vier Buender* [688] bij de grens met Dongen. In de zestiende eeuw echter was *Dalem* niet veel groter dan nu. In *Dalem* vonden we de volgende toponiemen:

- *het Broeck van Riel* [72] ten westen van *Dierck Zibben Heijninge* [155],

---

2 Mosselveld, J.H. van, 'De Oude Warande te Tilburg', in: *Brabantia Nostra*, jrg 3 (1954), blz 101-128.

3 Zie hiervoor Johan Hendrik van Heurn, *Historie der Stad en Meyerye van 's-Hertogenbosch, alsmede van de voornaamste daaden der Hertogen van Brabant, 's-Hertogenbosch, 1776*, dl. 1, blz. 16.

- *die Enschtsche Beempt* [185] aan *de Landscheiding*, die hier ook *die Wouwenbroecksloet* [728] werd genoemd,
- een beemd genaamd *die Heijningen* [292] en nog een beemd *dat Wouwenbroeck* [727] in het noorden van *Dalem*, waar ook *het Dalernsche Gat* [148] lag.

Ten noorden van *Dalem*, tussen de Donge waarlangs de Langendijk loopt en *de Landscheiding*, waar deze laatste een ruk van ca. 200 m naar het oosten maakte, lag een beemdengebied dat toebehoorde aan de abt van Tongerlo en dat naar zijn grootte *die Elf Buender* [179] werd genoemd.

De bovenloop van de beek *de Werft* [712], in de Reeshof *de Oude Leij* genoemd, die langs de Reeshofweg en Langendijk stroomde, ging van deze laatste weg op ca. 350 m oostelijk van de Donge noordwaarts over 300 m en daarna noordwestwaarts ongeveer parallel aan de Donge, om uiteindelijk voorbij *het Reck* [574] in de Donge uit te monden. Van de Langendijk af werd deze beek ook wel *die Broecksloet* [78] genoemd, maar ook gewoon *die Leije*. Voorbij *het Reck* liep echter wel nog een sloot westwaarts, op de kaart van Zijnen de Treksloot genoemd, in de zestiende eeuw echter *die Vaert* [666].

Aan deze Oude Leij lag een beemd genaamd *die Heijningen* [292a]. Tussen deze *Broecksloet* en de Langendijk lagen *Meeus Hoeve* [485], onder het Groeven, en *die Bunten* [84], welke *Bunten* ook aan de westzijde van de Donge lagen tot aan *de Landscheiding*. Op de kaart van Zijnen worden ze de Eijne Velden genoemd. In de *Bunten* lag een beemd genaamd *die Bunt* [83] naast *die Cleijn Werffbosch* [97], dat tussen de Donge en de *Landscheiding* lag.

Tussen *Landscheiding* en Donge, ten noorden van *de Elf Buender* lag het Tilburgse deel van *dat Ghilse Broeck* [206], ook genoemd *die Ghilse Vught* [209] of *die Ghilze Vucht* [210]. Hierin bevonden zich *die Hackelaert* [239] en *dat Quaij Kempken* [572]. Dan verder noordwaarts een deel van *die Bunten*. Westelijk van *de Landscheiding*, dus net in Gilze en Rijen, lag *de Elsbeempt* [181], tussen het Wagenbroek en de Wierikstraat. Hier lag ook *die Maeije* [476], welke naam aangeeft dat hier hooi geoogst werd. In Gilze lagen ook *die Dongensche Coeijweijen* [160], daar waar *de Landscheiding* en *die Leije* samenkwamen.

Ten noorden van *die Bunten* lagen *die Weerffvenbosschen* [709], *die Wervenbosschen* [714] of *die Eerffbosschen* [174], zijnde wilgenbossen, tussen Donge en *Broecksloet*, waarnaast een beemd *dat Doertken* [156] lag.

Waar *die Leije* en *de Landscheiding* samenvloeien, vonden we *die Bercken Hoernick* [23], *dat Jacops Hoerken* [397], *dat Hoernickske* [336] en *die Driecant* [170]. Ten westen van deze samenvloeiing tot aan de *Broecksloet* bevond zich het Tilburgse deel van de Dongensche Coeijweijen. Daar lag ook *Cleverplack* [100] met daarin *Cleijs Beemdeke* [98].

Wat nu Hoge Witsie heet, was in de zestiende eeuw *dat Groet Goer* [219]. In *Cleverplack*, net ten oosten van de Donge, waar de Langendijk overgaat in de Flaassendijk, lag *de Naebeempt* [509]. Momenteel is deze samenvloeiing door de verlegging van de

Donge praktisch niet meer te zien, maar het was op de plek waar de Langendijk de grens met Gilze en Rijen kruist. Ondanks de verlegging blijft de Donge als een smalle sloot de grens van Tilburg vormen en ze wordt pas bij het industrieterrein Tichelrijt in Dongen weer wat breder. Van de samenvloeiing af wordt de Donge ook wel *Landscheiding* genoemd.

Ten zuidwesten van de Donge, waar dit riviertje de gemeentegrens is, d.w.z. vanaf de Langendijk tot waar ze bijna het Wilhelminakanaal bereikt, lagen *die Flasen* [191] of *die Vlaesen* [692] in de gemeente Gilze en Rijen. De Flaasendijk is hiernaar genoemd. Ten noordoosten van dit stuk Donge groeiden veel vuilbomen, de reden waarom dit gebied tussen de Donge en de Treksloot *die Sporckt* [628] of *het Spurckt* [631] werd genoemd. Hierin lagen beemden, nogal fantasieloos genaamd *die Sporckt* [629] en *die Sport* [630] met nog een beemd genaamd *die Teengieter* [653]. Voorbij *die Sporckt* tot aan de grens met Dongen liep de Donge, parallel aan het Wilhelminakanaal, vrij recht. Ten noorden hiervan lag *dat Reck* [574]. Nog heet het gebied ten zuiden hiervan in Gilze en Rijen gelegen, de Lange Rekken. In *het Reck*, tussen Donge en kanaal, lagen *die Vier Buender* [688], waarnaar de Vierbundersweg is genoemd. Waar nu het kanaal is, stroomde voorheen de Treksloot, die ook *die Vaert* [666] genoemd werd; wat nu de Vierbundersweg heet, was vroeger *die Vaerdijk* [665]. Hier bevond zich ten noorden van het Wilhelminakanaal *die Hoeff opten Lichtenbergh* [328], alias *die Hoeff van Dongen* [329], met huis, schuren en stallen en met de grond, o.a. genaamd *de Aert* [6] of *de Aert van Lichtenbergh* [7]. Op de kaart van Zijnen is de hoeve genaamd Haans Hoef.

We hebben al eerder aangegeven, dat de meeste Tilburgers beemden hadden liggen ter weerszijden van de Donge, waardoor we veel toponiemen hebben gevonden. De meeste beemden waren echter onbenoemd. Zoals reeds gezegd, veldnamen in de 'gemeijnt' komen sporadisch voor in de civielrechtelijke stukken tussen 1530 en 1550. Natuurlijk waren er daar wel, zoals de Witsie, de Witbrand etc. Een verder onderzoek naar toponiemen loopt nog en zal naar we hopen namen in de 'gemeijnt' opleveren.